

ПОЗИЦІЯ ЦЕРКОВ БЕССАРАБІЇ ЩОДО РУМУНІЗАЦІЇ (кінець 1930-х – червень 1940 р.)

М.І.Михайлуца

(кандидат історичних наук, доцент, Одеський національний морський університет)

В статтє рассматриваются некоторые аспекты этнического состава, церковно-административного устройства и обострения культурно-религиозной жизни в Южной Бессарабии накануне Второй мировой войны.

The article considers some aspects of the ethnic composition, church and administrative structure, and an aggravation of cultural and religious life in Southern Bessarabia on the eve of the Second World War.

Історіографія діяльності православної церкви у 30-х роках ХХ ст. явно недостатня для адекватного розуміння процесів, що відбувалися. Зарубіжні історики, передусім П.Шорніков (Молдова) (1) і А.Жуковський (Франція) (2), вивчали християнське життя в Південній Бессарабії, перший – з позиції російського православ'я, а другий – з погляду інтересів української діаспори. Певним доробком цієї проблеми є наша монографія (3).

З початку 20-х років ХХ ст. у Південній Бессарабії гостро стояла проблема духовно-релігійної юрисдикції православних приходів. Румунська влада намагалася через церковно-адміністративні структури виправдати і зміцнити свою присутність у Бессарабії. Протягом 20-30-х років йшла наполеглива боротьба Священного Синоду Румунської автокефальної православної церкви за відокремлення південно-бессарабського православного кліру від митрополії Російської православної церкви. Остання, до окупації Румунією, мала в Бессарабії три єпархії (Кишинівську, Хотинську та Болградсько-Ізмаїльську), 1084 приходи, 27 монастирів, 7 чернечих скитів і 3 духовні семінарії (1, 159).

Синод, румунські клірики та місцева адміністрація у передвоєнне десятиліття намагалися обмежити у церковному житті півдня Бессарабії функціонування церковнослов'янської та російської мов. У семінаріях і духовних училищах заборонялося викладання російською та українською мовами, вилучалися стародавні книги, священникам заборонялося читати проповіді нерумунськими мовами.

Наступним кроком підпорядкування бессарабських церков румунській патріархії було впровадження у жовтні 1924 р. нового церковного календаря, що призвело до конфлікту між духовенством і православною віруючою громадою.

Інтереси Російської православної церкви (далі – РПЦ) у Бессарабії відстоювалися росіянами, українцями, болгарами та русифікованими молдаванами. Згадуваний нами історик П.Шорніков цитує заяву лідера російського національно-релігійного руху у Бессарабії Г.Цамуталі про відмінності між Російською та Румунською помісними церквами:

- ми здійснюємо богослужіння слов'янською мовою, тобто нашою національною церковною мовою...;
- ми користуємося у церкві старим календарем. Однак ми вважаємо, що разом з Румунською Церквою ми сповідуємо ту ж Східну Православну Віру;
- ми хочемо мати свої церковні Общини, в яких служба відбувалася б слов'янською мовою і за старим календарем;
- ми маємо самі обирати членів кліру, що дозволяється Церковними канонами... (1, 164).

Однак румунські ортодокси не збиралися відступати від своєї мети. Румунський патріархат надалі постійно критикував тих представників кліру, які були прихильниками старого стилю. Політична поліція вимагала від церковних архієреїв сприяння у нагляді за населенням і приборканні “вилазок русифікації”. У жовтні 1937 року були засуджені священники Борис Бінецький, Дмитро Стецкевич та інші. Через кілька місяців сигуранца звинуватила у проведнні “панславістської” пропаганди групу жінок – прихожанок цих священників.

Наприкінці 30-х років єпископію Cetății-Albe – Ismail (далі –Четатя-Албе–Ізмаїл) очолював ревний прихильник румунізації єпископ Діонісій, якого з 19 вересня 1941 року замінив єпископ Полікарп. За церковно-адміністративним підпорядкуванням бессарабські церкви входили до єпархії Четатя-Албе–Ізмаїл. Наприкінці 30-х років ХХ ст., за даними єпархіального секретаріату, у повітах Ізмаїл, Кахул (зараз – Республіка Молдова) та Четатя-Албе налічувалося 220 парафій (4, 40-46). Найбільшим з них був Четатя-Албський (Білгород-Дністровський повіт), який налічував 86 парафій. В Ізмаїльському та Кахульському було відповідно 70 і 64. Оскільки українці, росіяни та болгары мешкали переважно в Ізмаїльському та Четатя-Албському повітах (156 православних парафій), то етно-конфесійний чинник у стосунках місцевої

православної громади з румунською владою та Священним Синодом Румунської Православної Церкви був, на нашу думку, вагомим.

У релігійних віруваннях значною мірою проявлялися національні домагання мешканців Бессарабії.

Румунська православна церква керувалася новою конституцією Румунії, де наголошувалось: “Румунська мова є офіційною мовою в Державі”. Виходячи з цього, командування корпусу 3-ї румунської армії, що квартирувався на теренах Бессарабії, забороняло усім службовцям публічно розмовляти “іноземною мовою” під час служби, за винятком випадків, дозволених законом чи регламентом. Єпископ Діонісій у своїй резиденції в Ізмаїлі 6 квітня 1938 р. видав “Циркуляр усім протопопам парафій, монастирів, каплиць, церков єпископії і кафедральних м. Ізмаїла” (5, 109), в якому вимагав: усі служби в церквах та каплицях (офіційних і приватних) повинні виконуватися лише румунською мовою; клірики мали піклуватися, щоб усі написи на церковних стінах були виконані румунською мовою; використовувати інші мови у святих місцях дозволити лише тоді, коли прихожани не знають румунської мови. Єпископ вимагав, щоб зібрання штундо-баптистів, баптистів, адвентистів, молоканів та інших проводились виключно румунською мовою. І нарешті, вимагалось від кліру єпархії не підтримувати розмови по-слов’янськи на вулицях, на базарах.

Антислов’янська позиція румунської помісної церкви викликала невдоволення серед слов’янського населення Бессарабії, особливо там, де воно компактно проживало. У листі Георгія Чернявського від імені мешканців комуни Кара-Мехмет (зараз – с. Вишневе Одеської області) від 18 квітня 1938 р. до отця Федора, священика церкви Св. Іоанна Богослова говорилося: “За розпорядженням уряду, по всій Румунії у православних церквах служба Божа повинна здійснюватися виключно тільки румунською мовою, однак навіть зараз усі старожили до сих пір не навчилися говорити по-румунськи. Ці старожили-українці перестали ходити до православної церкви, адже вони розуміють службу Божу в церкві виключно тільки церковнослов’янською... Уся служба, – пояснює далі Г.Чернявський, – мені знайома церковнослов’янською, а румунською зовсім нічого не зрозуміло; немає в мені того почуття, того ревного ставлення, яке було до сих пір, я не можу славити Господа Бога тими молитвами, тією хвалою, якою я висловлювався зрозумілою мені мовою...” (5, 117).

Більшість православних віруючих, сектанти, особливо баптисти, не визнавали обмежень рідної мови і продовжували церковні богослужіння російською чи українською мовами.

Стурбований невиконанням свого розпорядження, єпископ Діонісій надіслав звернення до священнослужителів такого змісту: “Останнім часом отримуємо скарги від кліру, що баптисти, на противагу усіх настанов, користуються і сьогодні під час публічних релігійних служб тільки російською мовою..., тому, керуючись зверненням Міністерства культів і мистецтв №16507 від 9 квітня 1938 р. на адресу голови общин баптистів м. Кишинева, просив би усіх священиків “заборонити сектам здійснювати релігійну службу, як і проповідання, російською мовою...” Єпископ вважав, що необхідно дозволити використання російської чи болгарської мов під час богослужінь у парафіях з компактним слов’янським населенням (5, 119).

Релігійна напруга у краї змусила церковних ієрархів Бессарабії шукати певного компромісу у використанні мов у церковних богослужіннях. Суть його полягала у наступному: у селах з переважаючим румунським населенням служби відправлялися тільки румунською, а в селах зі слов’янським населенням чи з переважно слов’янським населенням служби мали проводитись і румунською, і частково слов’янською (по одній молитві) мовами (6, 1).

Румунська церковна ієрархія та Міністерство культів, будучи стурбованими відтоком віруючого населення від румунської церкви до різних (часто неконтрольованих) сект, змушене було йти на поступки, не втрачаючи надії на широку і повсюдну румунізацію.

Значна увага також приділялась стану культових споруд, вчасному їх ремонту, забезпеченню церков необхідними книгами, речами та ритуальним начинням.

Дбали, щоб не було проявів релігійного сепаратизму, сектантства чи славізму. Останнє вважалось особливо небезпечним, оскільки підтримувалось православними ієрархами Російської православної церкви з Радянського Союзу.

Безперечно, що одним з основних чинників, який сприяв духовному протистоянню насильницькій румунізації, був тісний зв’язок місцевих осередків православ’я з провідними духовними центрами Російської православної церкви. Кожний церковний осередок мав десятки старовинних духовних книг, різних видань Біблії, збірок літургій тощо. В інвентарному списку бібліотеки церкви Св. Димитрія на початку 1941 р. було зареєстровано 67 назв книжок духовного змісту (7, 4-5).

Як правило, духовно-культува література була видана друкарнями Києво-Печерської та Почаївської лавр у дореволюційний період. Духовно-пастирський фонд бібліотеки собору Св. Миколая в Ізмаїлі нараховував 36 найменувань книг, загальною кількістю 69 томів. Більшість богословських видань було видруковано у друкарнях Священного Синоду в Москві і Санкт-Петербурзі (7, 7-7 зв.).

Духовне керівництво румунської церкви розуміло, що саме через простого служителя культу, безпосереднього носія і пропагандиста румунської монархічності, можна впливати на почуття віруючих. Архієреї єпископії Четатя-Албе – Ізмаїл робили все можливе заради заохочення представників духовництва в їхній місіонерській та пастирській діяльності. Серед форм відзнаки “відданих справі Христовій” кліриків були нагороди у вигляді грошових премій, грамот, коштовностей і різноманітних подарунків тощо. Окрім матеріальних та моральних відзнак клірикам надавалися також титули та звання. У грудні 1939 р. було нагороджено 19 кліриків, а 3 січня 1940 р. архієпископ Діонісій підписав список для нагород ще 12 осіб духовного звання. Напередодні пасхалий 1940 р. було відзначено 87 протопопів та членів єпархіальної ради, з них 8 – святими іконами, 6 – посохом, 9 – званням “Почесний протоієрей”, 22 – нагороджено визолоченими хрестами, 23 – кулонами, 48 були відзначені благословенням і грамотами архієпископа (8, 1-48).

Румунська влада та її помісна церква викорінювали споконвічні духовні традиції слов'янського населення, позбавляли місцеве населення права на віросповідання та богослужіння рідною мовою. Слов'янське населення краю протистояло викоріненню споконвічних традицій та віри.

1. Шорников П. М. Политика румынских властей и кризис православной церкви в Бессарабии. 1918-1940 годы // Отечественная история. – М., 1998. – №5.
2. Жуковский А. Українські землі під румунською окупацією в часі другої світової війни: Північна Буковина, частина Бессарабії і Трансністрія, 1941-1944.// Український історик. 1-4 (93-96) Рік XXIV, Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен:1987.
3. Михайлуца М.І. Релігійна політика румунської окупаційної влади у Південній Бессарабії і “Трансністрії” (кінець 1930-х – 1944 рр.). – Одеса, 2006.
4. КУ “ІА”. – Ф. 110, оп. 1, спр. 437.
5. КУ “ІА”. – Ф. 110, оп. 1, спр. 673.
6. КУ “ІА”. – Ф. 110, оп. 1, спр. 710.
7. КУ “ІА”. – Ф. 110, оп. 1, спр. 1801.
8. КУ “ІА”. – Ф. 110, оп. 1, спр. 718.